

Danuta Walczak-Duraj

**Studenci
wobec wyborów
samorządowych
w latach 2002–2014**
PRZYCZYNEK DO DEMOKRACJI OBYWATELSKIEJ

**Studenci
wobec wyborów
samorządowych
w latach 2002–2014**

WYDAWNICTWO
UNIwersYTETU
ŁÓDZKIEGO

Danuta Walczak-Duraj

Studenci wobec wyborów samorządowych w latach 2002–2014

PRZYSZYNEK DO DEMOKRACJI OBYWATELSKIEJ

Danuta Walczak-Duraj – Uniwersytet Łódzki, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny
Katedra Socjologii Polityki i Moralności, 90-214 Łódź, ul. Rewolucji 1905 r. nr 41/43

RECENZENT

Jolanta Kopka

REDAKTOR INICJUJĄCY

Iwona Gos

OPRACOWANIE REDAKCYJNE

Magdalena Kącicka

SKŁAD I ŁAMANIE

Monika Wolska-Bryl

KOREKTA TECHNICZNA

Leonora Wojciechowska

PROJEKT OKŁADKI

Stämpfli Polska Sp. z o.o.

Zdjęcie wykorzystane na okładce: © Shutterstock.com

Wydrukowano z gotowych materiałów dostarczonych do Wydawnictwa UŁ

© Copyright by Danuta Walczak-Duraj, Łódź 2016
© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2016

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
Wydanie I. W.07701.16.0.M

Ark. druk. 13,75

ISBN 978-83-8088-420-5
e-ISBN 978-83-8088-421-2

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
90-131 Łódź, ul. Lindleya 8
www.wydawnictwo.uni.lodz.pl
e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl
tel. (42) 665 58 63

Spis treści

Wprowadzenie	7
Rozdział 1	
Podstawowe tendencje w systemach wartości młodzieży	13
1.1. Młodzież – czyli kto? Kategoria socjologiczna czy grupa społeczna?	13
1.2. <i>Case study</i> młodzieży studiującej w II połowie lat 90.	18
1.3. Kierunki zmian w systemach wartości współczesnej młodzieży	33
Rozdział 2	
Uwarunkowania zachowań wyborczych młodzieży	39
2.1. Psychospołeczne uwarunkowania decyzji wyborczych	39
2.2. Znaczenie zaangażowania politycznego młodzieży i jej uczestnictwa w wyborach	44
Rozdział 3	
Prawne regulacje dotyczące zadań władzy lokalnej i wyborów samorządowych w Polsce	59
3.1. Struktura organizacyjna i cele realizowane przez samorządy	59
3.2. Akty prawne regulujące działalność samorządów	63
3.3. Regulacje prawne dotyczące wyborów samorządowych	65
Rozdział 4	
Obraz władzy lokalnej i wyborów samorządowych w sondażach społecznych	77
4.1. Ocena władz samorządowych w perspektywie pierwszych bezpośrednich wyborów samorządowych w Polsce	77
4.2. Stosunek Polaków do bezpośrednich wyborów wójtów, burmistrzów i prezydentów miast	86
4.3. Zainteresowanie wyborami samorządowymi i uczestnictwo w nich Polaków	89

6 Spis treści

- 4.4. Opinie na temat ograniczenia kadencyjności władz samorządowych 109
- 4.5. Ocena ważności wyborów samorządowych i oczekiwania wobec nowych władz 111

Rozdział 5

Profil społeczno-demograficzny badanych studentów w latach 2002, 2006, 2010, 2014 113

- 5.1. Ogólna charakterystyka badanej zbiorowości 113
- 5.2. Weryfikacja założeń badawczych odnoszących się do zmiennych społeczno-demograficznych pochodzących z badań w 2014 roku 126

Rozdział 6

Opinie na temat zasad organizowania wyborów samorządowych 133

- 6.1. Ocena idei bezpośredniego wyboru wójtów/burmistrzów i prezydentów miast w opinii studentów 133
- 6.2. Ocena trybu wyłaniania kandydatów na listy wyborcze 141
- 6.3. Opinie studentów na temat znaczenia przynależności partyjnej kandydatów na wójtów/burmistrzów i prezydentów miast 150

Rozdział 7

Zainteresowanie przebiegiem kampanii samorządowej oraz jej ocena 163

- 7.1. Znajomość programów wyborczych i zainteresowanie samorządowymi kampaniami wyborczymi 163
- 7.2. Ocena stopnia profesjonalizmu i ważności udziału w wyborach samorządowych na tle innych wyborów 175

Rozdział 8

Opinie na temat ustępującej i oczekiwania wobec przyszłej władzy samorządowej 185

- 8.1. Ocena zainteresowania władz samorządowych sprawami jego mieszkańców 186
- 8.2. Oczekiwania i postulowane cele działalności nowych władz samorządowych 190
- 8.3. Opinie na temat sposobu gospodarowania pieniędzmi przez ustępujące i nowe władze samorządowe 195

Zakończenie 199

Bibliografia 205

Spis tabel 213

Wprowadzenie

Problematyka postaw i zachowań politycznych młodzieży w systemach demokratycznych stanowi w ostatnich latach przedmiot wielu badań i interpretacji osadzonych w szerszym kontekście zmian zachodzących zarówno w odniesieniu do samej polityki, jak i systemów wartości współczesnych społeczeństw. Studenci, zwłaszcza ci, którzy ze względów formalnych w danym roku wyborczym mogą po raz pierwszy w życiu głosować w wyborach parlamentarnych, prezydenckich czy samorządowych również znajdują się w centrum zainteresowania badawczego, choćby z tego względu, iż stanowią oni, również w Polsce, wysoki odsetek młodzieży w ogóle. I choć w oparciu o kolejne wyniki badań sondażowych, zwłaszcza zaś badań prowadzonych przez Centrum Badań Opinii Społecznej czy badań realizowanych w ramach „Diagnozy Społecznej” możemy formułować w miarę prawdopodobne scenariusze dotyczące postaw i zachowań politycznych młodzieży, to nadal trwa spór o to, jaka jest siła czynników endogenicznych, a jaka egzogenicznych prowadzących do demonstrowania przez polską młodzież ponadgimnazjalną (17–21 lat) apatii politycznej i rosnącego wskaźnika deklarowanego braku poglądów politycznych z jednej strony, z drugiej zaś nie tylko do deklarowania skrajnych poglądów prawicowych, lecz także do ich manifestowania w przestrzeni publicznej. Tytułem przykładu warto dodać, iż w latach 1998–2013 wśród polskiej młodzieży w wieku 17–21 lat w odniesieniu do deklarowanych przez nich poglądów politycznych ciągle rosła, poza drobnymi wyjątkami, i tak już bardzo wysoka, liczba wskazań typu: „trudno powiedzieć”. W 1996 r. – 53%; w 2008 r. – 69%; w 2010 r. – 64%, a w 2013 r. – 72% polskiej młodzieży we wskazanym przedziale wiekowym w badaniach reprezentatywnych nie była w stanie określić swoich poglądów politycznych (*Młodzież 2013* CBOS, 2014: 59).

Wyraźne deficyty w obrębie zaangażowania politycznego młodzieży to zarówno konsekwencja zmian zachodzących w obrębie świata po-

lityki, który zdaniem wielu badaczy (zob. m.in. Krasowski 2006, 2013, 2014; Messyasz 2016) przechodzi od zideologizowanej do spragmatyzowanej formuły mocno uwikłanej w kontekst globalny, w tym w rosnącą siłę zglobalizowanej władzy ekonomicznej, jak i zmian w systemach aksjonormatywnych młodzieży, nacechowanych m.in. tendencją do indywidualizmu, rywalizacji czy zmian w mechanizmach dotyczących socjalizacji politycznej i ogólnie pojętej edukacji, która, tak jak w przypadku źle prowadzonej edukacji odnoszącej się do polityki historycznej, może generować postawy polityczne młodzieży dość odległe od modelu demokracji obywatelskiej. W przekazie medialnym pokolenie wolnej Polski, a więc osób urodzonych w 1989 r. i później, przedstawiane jest zazwyczaj jako pokolenie społecznie i politycznie wycofane, interesujące się głównie kwestiami ekonomicznymi i oczekujące od polityki przede wszystkim konkretnej oferty konsumenckiej (zob. m.in. Socha 2016: 24). Gdybyśmy zatem porównali współczesną polską demokrację zarówno z punktu widzenia zasad funkcjonowania władzy politycznej, jak i politycznego zaangażowania obywateli (w tym młodzieży) z demokracją ateńską V w. p.n.e., moglibyśmy bez trudu zauważyć podstawowe różnice. Klasyycznym przykładem może tutaj być spisana przez Tukidydesa mowa pogrzebowa Peryklesa wygłoszona ku czci poległych Ateńczyków w pierwszym roku wojny peloponeskiej, której bardzo krótkie fragmenty warto przytoczyć: *Nasz ustrój polityczny nie jest naśladownictwem obcych praw, a my sami raczej jesteśmy wzorem dla innych niż inni dla nas. Nazywa się ten ustrój demokracją, ponieważ opiera się na większości obywateli, a nie na mniejszości. W sporach prywatnych każdy obywatel jest równy w obliczu prawa; jeśli zaś chodzi o znaczenie, to jednostkę ceni się nie ze względu na jej przynależność do pewnej grupy, lecz ze względu na talent osobisty, jakim się wyróżnia; nikomu też, kto jest zdolny służyć ojczyźnie, ubóstwo albo nieznanne pochodzenie nie przeszkadza w osiągnięciu zaszczytów. W naszym życiu państwowym kierujemy się zasadą wolności. W życiu prywatnym nie wglądamy z podejrzliwą ciekawością w zachowanie się naszych współobywateli, nie odnosimy się z niechęcią do sąsiada, jeśli się zajmuje tym, co mu sprawia przyjemność, i nie rzucamy w jego stronę owych pogardliwych spojrzeń, które wprawdzie nie wyrządzają szkody, ale ranią. Kierując się wyrozumiałością w życiu prywatnym, szanujemy prawa w życiu publicznym; jesteśmy posłuszni każdoczesnej władzy i prawom, zwłaszcza tym niepisany, które bronią pokrzywdzonych i których przekroczenie przynosi powszechną hańbę. (...) Państwo nasze jest godne podziwu i pod tymi względami, i pod wielu innymi. Kochamy bowiem piękno, ale z prostotą, kochamy wiedzę, ale bez zniewieściałości, bogactwem się nie chwylimy, lecz używamy go w potrzebie; przyznanie się do ubóstwa nie przynosi nikomu ujmy, jednakże jest ujmą, jeśli ktoś nie stara się z niego wydo-*

być. U nas ci sami ludzie, którzy zajmują się sprawami państwa, zajmują się także swymi osobistymi, a ci, którzy ograniczają się tylko do swego rzemiosła, znają się także na polityce. **Jesteśmy jedynym narodem, który jednostkę nie interesującą się życiem państwa uważa nie za bierną, ale za nieużyteczną** (podkreślenie Autorki). Zawsze sami oceniamy wypadki i staramy się wyrobić sobie trafny sąd; nie stoimy na stanowisku, że słowa szkodzą czynom, lecz że najpierw trzeba się dać pouczyć słowom, zanim się do czynów przystąpi (Tukidydes 1991: księga 2, rozdział 6: fragmenty).

W analizie postaw i zachowań politycznych młodzieży, motywów jej zaangażowania politycznego bądź braku tego zaangażowania zwraca się również uwagę, choć w nieco mniejszym stopniu, na ten rodzaj zaangażowania, który odnosi się nie do wielkiej polityki, ale tej, przebiegającej w wymiarze lokalnym i realizowanej w formule samorządowej. Zatem wiodącym przedmiotem rozważań zawartych w tej monografii jest stosunek studentów do wyborów samorządowych i władz lokalnych wyłonionych w tych wyborach. Kalendarz wyborczy odnoszący się do wyborów samorządowych w Polsce, intensyfikacja kampanii wyborczej, zwłaszcza tej, związanej z bezpośrednim wyborem wójtów/burmistrzów i prezydentów miast przypadała, jak dotychczas, na miesiące (październik–listopad), kiedy gros studentów przebywa już poza miejscem stałego zamieszkania (głównie dotyczy to studentów ze środowisk wiejskich i małych miast). Co więcej, dla części z nich są to miesiące wchodzenia w zupełnie nowe role społeczne (odnosi się to szczególnie do studentów I roku), związane nie tylko ze studiowaniem, lecz także z nabyciem czynnego prawa wyborczego. Wszystko to powoduje, że analiza postaw, opinii, ocen i zachowań wyborczych studentów w wyborach samorządowych wydaje się bardzo interesująca i ważna.

Wyniki badań empirycznych przeprowadzone przez Autorkę wśród studentów różnych uczelni regionu łódzkiego i niektórych regionów ościennych w czterech ostatnich okresach wyborczych, odnoszących się do wyborów samorządowych, a więc w roku 2002, 2006, 2010 i 2014, wydają się na tyle interesujące, iż mimo braku ich pełnej reprezentatywności (tak jak np. w badaniach CBOS-u, gdzie losowa próba uczniów i studentów przyporządkowana do subkategorii biernych zawodowo liczy zazwyczaj w badaniach przekrojowych od 80–100 osób) stanowić mogą przyczynek do dalszej refleksji i interpretacji naukowej, skupiającej się na złożoności zjawisk i procesów generujących kształt młodej, polskiej demokracji na poziomie lokalnym, która ze względu na swoją specyfikę i wiodące założenia stanowi naturalną płaszczyznę realizacji lepiej rozeznanego dobra wspólnego. Tym bardziej, że sposób funkcjonowania i efekty działań wielu polskich samorządów, zarówno w dużych gminach miejskich, jak i wiejskich mogą stanowić przykład realizacji klasycznego, Ary-

stotelesowskiego ideału polityki, rozumianej nie tyle w kategoriach walki o zdobycie, utrzymanie lub odzyskanie władzy, ile w kategoriach zbiorowych działań wolnych ludzi (mieszkańców gminy w bezpośredniej współpracy z jej władzami) w sferze publicznej.

Praca składa się ze wstępu, siedmiu zasadniczych rozdziałów, podsumowania oraz bibliografii i spisu tabel.

Rozdział 1 *Podstawowe tendencje w systemach wartości młodzieży* to przede wszystkim krótkie odniesienie, poza kwestiami definicyjnymi, do wiodących zmian w systemach aksjonormatywnych polskiej młodzieży, odnotowywanych zarówno w pogłębionych badaniach własnych (interpretacja 7 podstawowych orientacji aksjonormatywnych, określonych jako konformistyczne, anomijne, konserwatywne, totalitarne, nacjonalistyczne, liberalne i demokratyczne) w nieco wcześniejszym okresie polskiej transformacji, jak i w badaniach innych autorów, odnoszących się już do czasów współczesnych. Uzupełnienie tej części wstępnych rozważań stanowi rozdział 2 *Uwarunkowania zachowań wyborczych młodzieży*, w którym na początku przywołano podstawowe, psychospołeczne uwarunkowania decyzji wyborczych w ogóle, by dalej przejść do analizy zarówno indywidualnych, jak i społecznie zakotwiczonych mechanizmów podejmowania przez młodzież decyzji wyborczych, które bardzo często mogą przybierać postać powstrzymywania się od pójścia na wybory. Rozdział zamykają rozważania odnoszące się do znaczenia udziału młodzieży w wyborach, zwłaszcza w wyborach samorządowych; udział ten traktowany jest tutaj jako zachowanie związane z chęcią przejawiania nie tylko aktywności politycznej, lecz także z uczestniczeniem w budowaniu społeczeństwa obywatelskiego, stanowiącego jeden z podstawowych, społecznych wskaźników stabilizowania się systemu demokratycznego.

Rozdział 3 *Prawne regulacje dotyczące zadań władzy lokalnej i wyborów samorządowych w Polsce* koncentruje się na ogólnej analizie struktury organizacyjnej i celach realizowanych przez samorządy terytorialne oraz na regulacjach prawnych (i ich zmienności) dotyczących złożoności wyborów samorządowych. Szczególną uwagę zwrócono na konsekwencje wprowadzenia w 2002 r. do procedury przeliczania głosu wyborców na mandaty tzw. reguły d'Hondta preferującej duże ugrupowania, co z pewnością przyczynia się do tego, że taki system wyborczy postrzegany jest często jako zbyt centralistyczny, ułatwiający proces upolityczniania organów samorządu terytorialnego. Istotne w sensie konsekwencji społecznych było również wprowadzenie w 2002 r. zasady bezpośrednich wyborów wójtów/burmistrzów i prezydentów miast. We wrześniu 2006 r. dokonano kolejnej zmiany w ordynacji wyborczej umożliwiającej poszczególnym ugrupowaniom możliwość tworzenia tzw. bloków list wyborczych. Rozdział kończą rozważania na temat ostatnich wyborów

samorządowych z 2014 r., przeprowadzone w oparciu o kolejną ustawę z 5 stycznia 2011 r., które przejdą do historii jako przykład wyborów, w trakcie których doszło do wielu zaniedbań i nieprawidłowości.

Rozdział 4 *Obraz władzy lokalnej i wyborów samorządowych w sondażach społecznych* przygotowany został w oparciu o wyniki reprezentatywnych badań sondażowych przeprowadzonych przez Centrum Badań Opinii Społecznej zarówno tuż przed, jak i po wyborach samorządowych, przebiegających w cyklu czteroletnim, tj. w roku 2002, 2006, 2010 i 2014. Przedmiotem analizy były opinie, oceny oraz oczekiwania formułowane przez społeczeństwo (w tym przez uczniów i studentów) pod adresem ustępującej i nowej władzy samorządowej, jak i deklarowane zainteresowanie samym przebiegiem samorządowych kampanii wyborczych i ich ocena. Analizowano również stosunek Polaków do bezpośrednich wyborów wójtów, burmistrzów i prezydentów miast, ocenę ważności wyborów samorządowych oraz samo zainteresowanie udziałem w tych wyborach, wiodące motywy tego zainteresowania oraz ostateczną frekwencję wyborczą.

Rozdział 5 *Profil społeczno-demograficzny badanych studentów w latach 2002, 2006, 2010, 2014* dotyczył z jednej strony ogólnej charakterystyki badanych przez Autorkę studentów w czterech okresach wyborczych (2002, 2006, 2010 i 2014 r.); m.in. liczby przebadanych osób (2002 r. – 430 osób, 2006 r. – 413 osób, 2010 r. – 1012 osób i w 2014 r. – 482 osób) pod względem płci, wieku, miejsca stałego zamieszkania, statusu społecznego rodziców, studiowanego kierunku, uczelni, trybu studiów (stacjonarne, niestacjonarne), wykonywania (lub nie) pracy zarobkowej, frekwencji wyborczej w wyborach samorządowych oraz deklarowanych poglądów politycznych, z drugiej zaś – weryfikacji założeń badawczych odnoszących się do zmiennych metryczkowych badanych studentów przy wykorzystaniu testu niezależności χ^2 chi-kwadrat oraz współczynnika V-Cramera (wszelkie niezbędne obliczenia zostały przeprowadzone w programie SPSS 21.0).

Rozdział 6 *Opinie na temat zasad organizowania wyborów samorządowych* zawiera analizę i interpretację opinii studentów na temat zasad organizowania wyborów samorządowych w ogóle i w miejscu ich stałego zamieszkania. Przedmiot szczególnego zainteresowania stanowiły opinie badanych studentów na temat idei bezpośredniego wyboru wójtów/burmistrzów i prezydentów miast, ocena trybu wyłaniania kandydatów na listy wyborcze oraz ocena znaczenia ich przynależności partyjnej.

Rozdział 7 *Zainteresowanie przebiegiem kampanii samorządowej oraz jej ocena* odnosi się do czterech zasadniczych kwestii: znajomość programów wyborczych, zainteresowanie studentów samorządowymi kampaniami wyborczymi, ocena stopnia profesjonalizmu i ważność udziału w wyborach samorządowych.

Zamykający całość zasadniczych rozważań rozdział 8 *Opinie na temat ustępującej i oczekiwania wobec przyszłej władzy samorządowej* zawiera prezentację wyników badań empirycznych dotyczących ocen władzy ustępującej i oczekiwań studentów wobec nowych władz w tym tych oczekiwań, które dotyczą sposobu gospodarowania pieniędzmi samorządowymi przez ustępujące i nowe władze. Scharakteryzowane zostały również oceny dotyczące stopnia i charakteru zainteresowania władz sprawami mieszkańców gminy oraz interesami innych podmiotów oraz opinie na temat wpływu zmian personalnych w strukturach władzy samorządowej na poprawę ich funkcjonowania. Autorka ma nadzieję, że niniejsza monografia wzbogaci istniejącą wiedzę na temat postaw i zachowań politycznych młodzieży, zwłaszcza zaś studentów, charakteryzując jednocześnie przyczyny i cechy tak często podnoszonej w literaturze przedmiotu tezy o jej apolityczności.

Łódź, październik 2016 roku

Rozdział 1

Podstawowe tendencje w systemach wartości młodzieży

1.1. Młodzież – czyli kto? Kategoria socjologiczna czy grupa społeczna?

Chcąc choćby w sposób bardzo ogólny scharakteryzować kontekst teoretyczny odnoszący się do analizy zachowań wyborczych młodzieży, należy wyjść od przypomnienia podstawowych problemów związanych z definiowaniem terminu „młodzież”. Do tej kategorii społecznej jak twierdzą jedni, czy do specyficznej grupy społecznej, jak twierdzą drudzy, odwołują się politycy, zarówno w swoich programach wyborczych, jak i w trakcie kampanii wyborczych czy, ogólnie rzecz ujmując, w szeroko pojętym dyskursie politycznym. Jak słusznie zauważa P. Przyłęcki (2009: 191–193) politycy apelując do młodych o poparci, mogliby mieć jednak problem z operacjonalizacją tego pojęcia, gdyż w sensie formalno-prawnym taka grupa nie istnieje. W polskim ustawodawstwie nie wyodrębnia się młodzieży jako odrębnej kategorii różnicującej osoby młode od dorosłych. W ujęciu prawnym wspomniane kategorie osób (określanych jako małoletni, nieletni czy też młodociani) wyróżniane są tylko według kryterium wieku. W Kodeksie cywilnym mowa jest, iż pełnoletnim jest ten, kto ukończył 18 lat lub zawarł wcześniej małżeństwo, w wyniku którego również uzyskał pełnoletniość a tym samym pełną zdolność do czynności prawnych. Osoby, które nie ukończyły 18 roku życia są określane jako małoletnie (*Kodeks cywilny*: art. 10). Zaś na mocy Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r. czynne prawo wyborcze otrzymują osoby, które w dniu głosowania kończą 18 lat (*Konstytucja RP*: art. 62). Prawo karne natomiast odwołuje się do pojęcia nieletniego oraz młodocianego. Nieletnim jest osoba, która w chwili popełnienia czynu nie ukończyła 17 lat, zaś młodocianym ta, która w chwili popełnienia czynu zabronionego nie ukończyła 21 lat, a w chwili orzekania w pierwszej instancji – 24 lat (*Ko-*

deks karny: art. 10, art. 115). Mimo że prawnie nie ma uzasadnienia do wyodrębniania młodzieży jako grupy, to politycy w swoich programach posługują się taką kategorią. Głównie, dlatego że, jak podkreśla to wielu badaczy, dla polityków ludzie młodzi stanowią inny elektorat niż reszta osób dorosłych. Choć politycy odwołują się tutaj do wiedzy potocznej, do ustaleń stosowanych w naukach społecznych, a nie do unormowań o charakterze prawnym.

W literaturze przedmiotu wyróżnia się zazwyczaj cztery podejścia teoretyczno-badawcze dotyczące problematyki młodzieży – biologiczne (Tillmann 1996: 175–176), psychologiczne, historyczno-kulturowe i socjologiczne. Nas interesuje przede wszystkim podejście socjologiczne. Jednak z punktu widzenia problematyki dotyczącej socjalizacji politycznej i zachowań wyborczych badanej młodzieży (w tym przypadku studentów) należy też uwzględniać kontekst historyczno-kulturowy i psychologiczny. W podejściu historyczno-kulturowym podkreśla się zazwyczaj, iż młodzież stanowi odrębne pokolenie, które kształtuje się na bazie wspólnych doświadczeń. Jednak zdaniem wielu badaczy współcześnie nie tyle wspólne historyczne przeżycia mają wpływ na kształtowanie się pokolenia, ile podobne społeczno-kulturowe warunki życia, mające wpływ na tworzenie się określonych światopoglądów i postaw stanowiących podstawę do uformowania się pokolenia.

W podejściu socjologicznym da się wyróżnić dwie perspektywy badawcze. W pierwszej z nich szuka się odpowiedzi na pytanie, jakie pod względem demograficznym osoby tworzą młodzież i jakie są jej granice wiekowe. Należy bowiem pamiętać o tym, że jeszcze w XIX w. nie wyodrębniano takiej kategorii/grupy społecznej, ponieważ przejście z dzieciństwa do dorosłości dokonywało się w sposób bezpośredni. Dziecko bardzo wcześnie rozpoczynało dorosłe życie, a jednostka mogła przyjmować jedynie rolę dziecka lub dorosłego (Adamczyk 2003: 50). Zgodnie z drugą perspektywą młodzież kojarzy się z „młodością”. Jest to pojęcie abstrakcyjne, nie wiąże się z wiekiem metrykalnym, ale określa stan, w jakim znajdują się młodzi ludzie. Charakteryzują się oni określonym zespołem cech, tj.: energia, zdrowie, otwartość, optymizm, oryginalność ubioru, gustu, a nawet języka: przede wszystkim zaś – chęcią zmian zastanego ładu społecznego (zob. m.in. Zielińska 2003: 35; Filipiak 2001: 30). Jednakże współcześnie istnieje problem z ustaleniem kryteriów młodości, co wiąże się z coraz szybszym dojrzewaniem, a jednocześnie sztucznym wydłużaniem młodości. Coraz więcej osób przedłuża sobie młodość chociażby poprzez studia (Leppert 2002: 12–13).

W ujęciu socjologicznym definiowanie młodzieży jeszcze bardziej się komplikuje, bo jak stwierdza M. Zielińska (...) *nie istnieje jedna młodzież; nie ma sztywnych granic demograficznych, w związku z tym każdy badacz*

może mówić o innej zbiorowości. Ten fakt przemawia za bezwzględną koniecznością precyzyjnego opisu przedmiotu badań i zasad doboru próby do badań i tym samym wskazywania możliwości dokonywania generalizacji w każdym opracowaniu naukowym (Zielińska 2003: 36). Z kolei G. Adamczyk stwierdza, iż definiowaniu młodzieży jako grupy społecznej może pomóc przyjęcie założenia, iż młodzież dysponuje własnymi wartościami – posiada świadomość wspólnotowości, prowadzi wewnętrzną komunikację, a także podejmuje dyskurs o wartościach indywidualnych. I jak zauważa, takie definiowanie młodzieży pozwala na umieszczenie w jej ramach również dorosłych, którzy czasami (...) *bywają bardziej młodzieżowi niż sama młodzież* (Adamczyk 2003: 51). Generalnie jednak, na co zwraca uwagę m.in. K. Messyasz, współcześnie w naukach społecznych młodzież, w zależności od założeń badawczych, traktowana jest jako: kategoria demograficzna, kohorta wiekowa, kategoria społeczna, zbiorowość, pokolenie wstępujące aż po grupę społeczną, jednak o specyficznym charakterze (Messyasz 2013: 36, 41). Specyfika ta polega przede wszystkim na tym, że jak stwierdzają z kolei M. Karwat i M. Milanowski (1981) młodzież jest grupą społeczną o charakterze kulturowym, stąd źródłem tej specyficzności nie jest wiek, ale proces socjalizacji, w obrębie którego młodzież jest jednocześnie przedmiotem i podmiotem. Jak to podkreślają przywołani autorzy, młodzież, którą z perspektywy grupowej cechuje relatywnie słabsza, przejściowa, pośrednia i niekumulowana więź wewnętrzna (Karwat, Milanowski: 13, 24) spajają jednak w całość wspólne potrzeby, wśród których wskazać należy przede wszystkim:

- **potrzeby socjalizacyjne**, związane z efektywnością tego systemu i jego podstawowych mechanizmów, w tym potrzeby wychowawcze, stanowiące taki rodzaj działań socjalizacyjnych, które cechuje intencjonalność agend socjalizacyjnych (rodzina, szkoła itd.);
- **potrzeby socjalno-ekonomiczne**, związane z uzależnieniem dążenia do usamodzielnienia się i awansu społecznego od wielu czynników dotyczących warunków życiowych własnego środowiska (m.in. edukacja czy praca);
- **potrzeby poznawcze**, związane z dążeniem do nabywania samoświadomości i wiedzy na temat warunków społecznych, w których te uświadomione potrzeby mogą być realizowane;
- **potrzeby moralne**, które możemy określić jako poznawanie i wypracowywanie kryteriów dotyczących uruchamiania wyborów moralnych i ocen moralnych odnoszących się do innych ludzi;
- **potrzeby ideowe**, związane z poznaniem i opowiedzeniem się za określonym światopoglądem;

- **potrzeby kulturowe**, odnoszące się do szeroko pojętej aktywności w sferze kulturowej (zjawiska młodzieżowej kontrkultury, subkultur młodzieżowych, muzyki alternatywnej itp.);
- **potrzeby polityczne**, odnoszące się przede wszystkim do świadomości i aktywności politycznej, kultury politycznej (Karwat, Milanowski: 95–100; zob. też Messyasz 2013: 41–42).

Te ostatnie potrzeby wpisują się w problematykę podjętą w tej monografii, w której młodzież będzie traktowana jako specyficzna grupa społeczna, ze względu na wyżej wymienione, wspólne potrzeby, zaś młodzież studencka, która była przedmiotem badań empirycznych, traktowana jest jako szczególny przypadek tej tak złożonej grupy. Oczywiście jest, że postawy i potrzeby polityczne młodzieży moderowane są w procesie socjalizacji na różne sposoby. Zauważyć jednak należy, że w odniesieniu do młodzieży studenckiej, która w sensie prawnym posiada zarówno czynne, jak i bierne (z określonymi ograniczeniami wiekowymi) prawo wyborcze możemy już mówić o takim statusie młodości, w którym moratorium (odroczenie) już nie obowiązuje. Tym niemniej inicjacja polityczna młodzieży, rozumiana jako wzięcie po raz pierwszy udziału w wyborach, odgrywa olbrzymią rolę w sensie psychologiczno-społecznym. Okres studiów może być nadal okresem nabywania kompetencji społecznych, związanych z przyswajaniem ról edukacyjnych, zawodowych i rodzinnych, jednak mówiąc językiem E. Eriksona (2000: 137), czas wypróbowywania się w różnych rolach wzmocniony zostaje o zademonstrowanie pełni uprawnień politycznych. Tym bardziej, że jak stwierdza K.J. Tillman młodość została przedłużona na skutek „uszkolnienia”. I choć sama młodzież często czuje strach wynikający z ryzyka na rynku pracy, to w procesie wchodzenia w świat ludzi dorosłych, pojawiają się różnorodne możliwości (Tillman 2006: 258–261). Całą tę sytuację wchodzenia w dorosłość komplikuje dodatkowo fakt, że część młodzieży studiującej w trybie stacjonarnym coraz częściej wykonuje pracę będącą stałym źródłem dochodów. Co więcej, z badań porównawczych (polsko-norweskich) B. Ober-Domagalskiej wynika, że już doświadczenia młodzieży ponadgimnazjalnej związane z wykonywaniem pracy zarobkowej (choćby dorywczo i nie w ramach stosunku pracy) mają wpływ na wiele werbalizowanych postaw i opinii na temat etyki pracy i jej kontekstu instytucjonalnego (Ober-Domagalska 2013). Oczywiście zatem jest fakt, że trening społeczny młodzieży, w tym przypadku studentów, w postaci wzięcia udziału (lub absencji) w wyborach samorządowych może mieć istotny wpływ na późniejsze zachowania w sferze aktywności politycznej. Tak jak w przypadku „dorosłych” jednostek rozważania na temat czynników wpływających na aktywność wyborczą i preferencje wyborcze koncentrują się wokół psychospołecznych uwarunkowań i zmian

w systemach wartości, tak i w odniesieniu do młodzieży możemy mówić o tych dwóch grupach czynników. Jednak w odniesieniu do młodzieży dochodzi jeszcze jeden czynnik, dotyczący znaczenia procesu socjalizacji politycznej. Efekty złożonego i często zapośredniczonego mechanizmu socjalizacyjnego obserwować można m.in. kiedy badamy postawy i opinie młodzieży odnoszące się do wielu wymiarów życia społecznego, które z perspektywy czasu pozwalają wyprowadzać przewidywania dotyczące ich zachowań politycznych w przyszłości. Tytułem przykładu Autorka odwoła się najpierw do pogłębionych badań własnych nad systemem wartości młodzieży (uczniów szkół średnich i studentów) drugiej połowy lat 90., potem zaś – do analiz z okresu późniejszego.

1.2. *Case study* młodzieży studiującej w II połowie lat 90.

Retrospektywny przegląd podstawowych tendencji zarysowujących się w postawach i opiniach młodzieży studiującej został przeprowadzony w oparciu o badania autorskie z 1997 r.¹ na podstawie zastosowanej w ankiecie audytoryjnej, obok standardowych, pytań dotyczących polityki i polityków, skali Likerta, w której poszczególne stwierdzenia zostały dobrane do badań (po wstępnym pilotażu) po spełnieniu warunków rzetelności i trafności. Na skalę tę składało się ogółem 30 stwierdzeń, umieszczonych na pięciopunktowej skali. Stwierdzenia te w procedurze opracowywania wyników badań zostały pogrupowane w zbiorcze kategorie, będące wskaźnikami 7 podstawowych orientacji aksjonormatywnych. Orientacje te określono jako: konformistyczne, anomijne, konserwatywne, totalitarne, nacjonalistyczne, liberalne i demokratyczne. Ze względu na specyfikę skali Likerta niektóre ze stwierdzeń, spełniające wymóg trafności, podporządkowane były do więcej niż jednej orientacji aksjonormatywnej. W interpretacji uzyskanych danych empirycznych na skali poszczególne stwierdzenia mogły też być interpretowane jak zwykłe pytania. Rozkład odpowiedzi na poszczególne stwierdzenia przedstawia tab. 1.1.

Jednocześnie w obrębie poszczególnych orientacji aksjonormatywnych policzono uzyskane średnie wartości punktowe na skali Likerta (gdzie maksymalna liczba to 5 punktów), wartości minimalne i maksymalne oraz dokonano porównania z wartościami punktowymi uzyskanymi w odnie-

1 Badania, do których chcę się odwołać zostały przeprowadzone przez Autorkę w listopadzie i grudniu 1997 r. w formie ankiety audytoryjnej wśród 583 studentów w dwóch różnych, co do formy organizacyjnej, typach szkół wyższych (uczelnia państwowej i prywatnej). Dla celów porównawczych wykorzystano wyniki badań przeprowadzonych w tym samym czasie (różnica jednego miesiąca) przez innych członków zespołu kierowanego przez Autorkę (temat badawczy pt.: *Polityka – politycy w okresie transformacji*): J. Kopkę – badania wśród uczniów łódzkich liceów, G. Matuszaka – badania wśród samorządowców trzech dużych gmin województwa łódzkiego i J.F. Górskiego – badania wśród parlamentarzystów (posłów i senatorów). Niektóre wyniki tych badań przedstawione zostały w pracy: Walczak-Duraj D. (red.), *Wartości a polityka*, Pabianice 1995.

sieniu do innych, badanych w tym samym czasie, kategorii społecznych: uczniów szkół średnich, samorządowców, parlamentarzystów oraz ogółem dla całej populacji².

Lista stwierdzeń	Zdecydowanie się z tym zgadzam	Zgadzam się z tym	Nie zgadzam się z tym	Zdecydowanie się z tym nie zgadzam	Trudno mi się zdecydować	Wartości z kolumn 3+4
1	2	3	4	5	6	7
Człowiek powinien umieć sprzeciwić się opinii większości i postępować według własnego uznania	41,5	46,8	4,5	0,7	5,8	88,3
Z racji swoich zasług naród polski jest lepszy niż inne narody	3,3	10,5	42,2	19,4	23,8	13,8
Mimo swoich wad demokracja jest najlepszym ustrojem	22,6	49,1	7,0	1,4	19,0	71,7
W obronie swoich przekonań warto poświęcić nawet życie	4,8	20,1	38,4	11,8	23,7	24,9
Od dobra narodu ważniejsze jest dobro jednostki	3,8	10,8	43,2	23,8	16,2	14,6
Ustawy powinny służyć też do moralnego doskonalenia ludzi	14,8	60,4	9,4	3,3	11,3	75,2
Niektórym, z uwagi na ich poglądy, powinno zabraniać się obejmowania ważnych stanowisk	22,1	29,5	18,9	8,1	20,6	51,6
Od praw stanowionych przez ludzi ważniejsze są prawa Boże	22,1	29,5	18,9	8,1	20,6	51,6
W dzisiejszych czasach nie ma już żadnych trwałych zasad, którymi człowiek mógłby się kierować	8,6	25,6	40,0	15,3	10,3	34,2
Czasem lepiej jest wyprzec się własnych poglądów niż narazić się na ostrą krytykę	2,4	11,0	55,4	24,4	6,2	12,4
Wszyscy ludzie z natury są równi	40,1	38,6	11,1	5,5	3,8	78,7
Właściwie to niewiele jest cnót, którymi Polacy rzeczywiście mogą się poszczycić	7,9	34,6	38,6	8,7	9,4	42,5
Moralność można pojmować na różne sposoby, a ludzie, którzy postępują inaczej niż my wcale nie muszą być od nas gorsi	30,0	57,6	3,4	2,3	5,8	87,6

2 Ten fragment analizy stanowi odwołanie do wcześniejszej publikowanego przez Autorkę tekstu: *Podstawowe tendencje w systemach wartości młodzieży studiującej*, [w:] Walczak-Duraj D. (red.), *Wartości a polityka*, Pabianice 1995, s. 41–61.

1	2	3	4	5	6	7
W Polsce zbyt dużą rolę odgrywają rozmaite mniejszości narodowe	6,5	18,9	40,1	10,1	23,0	25,4
Obecnie czyste sumienie to luksus, na który niełatwo sobie pozwolić	20,4	41,5	19,2	8,2	10,1	61,9
Należy zawsze zachowywać się zgodnie z obowiązującymi zasadami	14,8	40,3	23,8	3,4	17,0	55,1
Nawet w demokracji wolność słowa powinna mieć swoje granice	18,5	52,5	18,4	4,1	5,8	71,0
Nowoczesne państwo nie powinno opierać się na zasadach religijnych	18,5	24,9	29,0	10,3	16,6	43,4
Teraz mało kto wie, jak należy postępować	10,8	40,3	30,9	4,6	12,9	51,1
Polska ma wielu ukrytych wrogów	13,7	37,4	16,0	4,1	27,4	51,1
Zło jest częścią natury ludzkiej i nie należy z nim walczyć	5,8	6,9	44,1	37,4	4,6	12,7
Jeśli się ma rację, to należy obstawać przy swoim nawet wbrew opiniom otoczenia	32,8	49,4	6,2	1,9	8,2	82,2
Trzeba chronić tradycyjne polskie wartości przed zagrożeniami płynącymi z zachodu	32,8	42,5	10,5	2,9	10,5	75,3
Równe traktowanie mniejszości narodowych powinno być bezwzględnie gwarantowane przez prawo	23,8	55,2	5,5	1,5	13,2	79,0
Nie ma takiej sytuacji, w której człowiek uczciwy nie wiedziałby jak się zachować	15,8	33,8	28,5	6,0	15,1	49,6
Należy wcielać w życie zasadę „Polska dla Polaków”	8,1	16,8	29,2	31,0	13,0	24,9
Od wolności jednostki ważniejsze jest dobro społeczeństwa	13,6	29,3	22,0	7,9	26,4	42,9
Powiedzenie: „Jeśli wejdiesz między wrony, musisz krakać jak i one” jest mądrą zasadą	2,1	10,3	47,3	26,1	13,2	12,4
W demokracji są wartości ważniejsze niż stanowione prawo	5,5	22,8	23,5	8,4	38,4	28,3
Przestrzeganie wartości chrześcijańskich to najlepszy fundament ładu społecznego	13,6	30,9	18,7	9,9	26,1	44,5

Tabela 1.1. Rozkład wyborów dotyczących poszczególnych stwierdzeń dokonanych przez studentów (w %)

Źródło: badania własne.

Na skali Likerta odpowiednie średnie orientacji (postaw) mieszczą się w przedziale 1–5 pkt: od zdecydowanego odrzucenia danego stwierdzenia do zdecydowanej jego akceptacji. Uzyskane średnie punktowe interpretowane były następująco:

- od 0 do 1,6 pkt jako całkowity brak akceptacji wartości;
- od 1,7 do 2,3 pkt jako bardzo niski poziom akceptacji, bliski odrzuceniu.
- Te dwa poziomy traktowane są jako wskaźnik postawy odrzucenia.